

Богдан Лазорак

Про «посполиту» школу львівського Богоявленського братства (1546–1795) та чудо на іконі Пресвятої Богородиці 1761 р.

На основі аналізу опублікованих та невідомих документів здійснено спробу коротко узагальнити історію найстарішої серед парафіяльних (XIV ст.), а згодом братських шкіл Львова (друга половина XVI ст.), яка діяла при церкві Богоявлення Господнього або Святої Епіфанії¹. Також публікується невідомий протокол опитування свідків з числа студентів братської школи, які бачили чудо на іконі Пресвятої Богородиці, яке сталося 11 січня 1761 р. в одному із чиншових будинків братства Богоявлення.

Ключові слова: церковне братство, школа, статут, церква Богоявлення Господнього, чудо

В історіографії добре відомо, що впродовж XVI–XVIII ст. церковні братства Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії потужно розвивали освітньо-культурне життя української національної громади, утримуючи при церквах школи, друкарні, шпиталі, церковні хори та ін. Натомість, деякі побутуючі в сучасній українській історіографії концепції часто навіюють необережні рефлексії, що нібито після переходу до унії освіта у школах найбільшої єпархії Київської митрополії у XVIII ст. «почала занепадати»². Такі підходи є помилковими і потребують джерелознавчого спростування, адже навіть документи до інституційної історії львівських шкіл вивчені вибірково³, а хронологія фактів і подій почасти залишається неточною.

У цій розвідці здійснено спробу узагальнення опублікованої та невідомої інформації про найстарішу серед парафіяльних (середина XIV ст.)⁴, а згодом братських шкіл Львова (друга половина XVI ст.)⁴ – школу церковного братства Богоявлення Господнього або Святої Епіфанії⁵. Також аналізується невідомий протокол про чудо на Іконі Пресвятої Богородиці, яке сталося у 11 січня 1761 р. в одному із чиншових будинків братства Богоявлення, у присутності учнів місцевої школи.

На думку І. Крип'якевича, церква Богоявлення Господнього у Львові вперше згадується 24 січня 1386 р.⁶, коли вона знаходилася у місці, де «сходилися вулиці Фредра та Баторія» (тепер В. Винниченка)⁷. Більш точними виявилися дані М. Капраля, який для XVI ст. локалізував церкву по вул. Гончарській, що на території другої оселі давнього Галицького передмістя⁸. В пізніших актах церква згадується 26 лютого 1444 р. під час закладання Кармелітського монастиря біля Галицької брами⁹. За даними Д. Зубрицького, парафія Богоявлення у

1453 р. згадується в числі 7-ми передміських церков¹⁰. Згодом І. Крип'якевич виявив й пізніші згадки про цю церкву за 1462, 1473, 1478, 1481, 1488, 1491, 1495, 1511, 1516, 1517, 1523, 1542, 1544, 1547 та 1548 рр.¹¹, в яких йдеться виключно про фінансово-господарське життя парафії і жодного слова не мовиться про діяльність школи. З 1539 р. за служіння пароха Антонія (Іринковича) церква отримала статус крилошанкської¹².

Залучення мирян та священників львівської парафії Богоявлення до братського руху відбувається у середині XVI ст. в контексті появи перших руських релігійних братств у Львові, які спільними зусиллями намагалися підтримати ініціативи старших від української громади у відстоюванні інтересів русинів як в межах вул. Руської, так і на передмістях Львова. Так, 3 серпня 1542 р. парох церкви Богоявлення о. Антоній (Іринкович) із іншими парохами Львова був присутній на зборах, організованих владикою Макарієм (Тучапським) стосовно інституційного утворення братства Благовіщення¹³. Добре відомо, що саме тоді створювався найраніший відомий статут мирянського церковного братства для парафії Благовіщення, але, як виявляється, з невідомого досі списку учасників наради, серед присутніх радниками єпископа виступали не тільки місцеві парафіяни, але парохі інших львівських церков: намісник о. Захарія від церкви Св. Теодора Тирона, о. Стефан від церкви Св. Миколая, о. Григорій від церкви Воскресіння Христового та о. Фома від церкви Благовіщення Господнього¹⁴. Нарешті 7 серпня 1542 р. статут було стверджено єпископом Макарієм (Тучапським). Свої підписи також поставили: митрополит Антоній (Винницький), а також парохі, шляхтичі та миряни «з інших парафій», які зобов'язалися дотримуватися спільно розроблених артикулів, яких «... mocno хочемо держати»¹⁵. Враховуючи те, що статут передбачав входження до братства представників інших парафій, можна припустити про долучення парафіян церкви Богоявлення до цього братства¹⁶. Однак, цілком можливо, що десь у цей же час своє братство почали створювати старші серед мирян Богоявленської парафії¹⁷, позаяк під 1546 р. згадується, що при церкві вже діяла школа¹⁸, яка у 1547 р. в зв'язку із епідемією у місті була тимчасово закрита¹⁹. На думку І. Шараневича, це були перші «гуманні заклади, засновані побожними фундаціями, якими управляли старші цих братств»²⁰. До слова, А. Петрушевич узагалі вважав, що братство Богоявлення діяло ще в 1453 р., утримуючи в цей час шпиталь²¹. Однак ці дані потребують ретельного джерелознавчого уточнення.

Станом на 1546 р. Богоявленська школа знаходилася в окремому будинку, а її інституційний розвиток в цей час Я. Ісаєвич пов'язував виключно з ім'ям «родича і дідача львівського» згаданого пароха Антонія (Іринковича)²². У 1549 р. школою опікувався парох Симеон²³. Я. Ісаєвич також віднайшов згадки про діяльність цієї школи у 1580 та 1584 рр.²⁴ Починаючи від середини XVI ст.,

при Богоявленській школі було переписано чимало книг, що свідчить про центральне значення цієї школи в культурному житті Львова²⁵. На ранньому етапі формування братської спільноти мирян ця школа все ж мала статус початкової, оскільки місцеві дяки навчали тут дітей виключно читання, письма та церковного співу²⁶.

Існування братств та шкіл до 1586 р. при передміських парафіях Львова сьогодні не викликає зайвих дискусій в історіографії (про це писали Я. Ісаєвич, М. Капраль, С. Лукашова, Л. Тимошенко та ін.²⁷). Очевидно саме від цієї давньої Богоявленської школи і слід починати історичну тяглість братського шкільництва у Львові, принаймні, на рівні початкової освіти, до моменту появи при Успенській церкві школи вищого рівня. Натомість свідомі кроки до юридичного оформлення власних прав щодо утримання шкіл передміські братства почали здійснювати лише десь у 1586 р., коли, після підписання антіохійським патріархом Йоахимом (Доу) статуту львівського Успенського братства, миряни вперше отримали юридичний дозвіл на відкриття школи «грецької та слов'янської мов». На Берестейських соборах від 22 червня 1590 р. та 27 жовтня 1591 р. ця школа здобула підтвердження про незалежність від влади львівського владики²⁸. Перша більш-менш ґрунтовна інформація про особливості інституційного оформлення/«поновлення» школи при Львівському Успенському братстві міститься у посланні патріарха Йоахима (Доу) від 15 січня 1586 р. до руського православного духовенства та мирян «про організацію та підтримку греко-словенської школи у Львові»²⁹. Основна гуманістична візія братської школи чітко відображена в тексті послання смисловим підсиленням: «...щоб не був їх християнський рід неначе безсловесним через свою невченість»³⁰. По завершенню усіх приготувань до навчального процесу, 8 жовтня 1587 р. львівські братчики першими ствердили статут своєї школи під назвою «Правила поведінки для вчителів та учнів і програма навчання новоствореної братської школи»³¹, який ліг в основу усього шкільництва львівських братств. Водночас юридичний захист та незалежність, особливо від владичого двору, за прикладом Успенського братства, прагнули мати й інші братства Львова. Однак у 1587 р. патріарх Єремія виразно заявив, що «...щоб не було у Львові іншого училища, окрім самого єдиного училища братського Успіння Пречистої Богородиці...»³². Цілком не випадково братства львівських передмість запротестували проти Успенського братства, яке згідно з останніми привілеями, до всього, отримувало протекторат над школами передміських братств. Конкуренція між братствами за автономність власних шкіл посилилась у 1590 р. Так, 14 червня 1590 р. в Новгородку митрополит Михайло (Рогоза) вперше ствердив для братчиків Богоявленської церкви ординаційну грамоту, в якій заступився за Львівське Успенське братство проти братчиків церкви Св. Миколая, Св. Теодора Тирона

та Богоявлення Господнього, мовляв, через «ревность» та наклеп «на шкільне навчання»³³. Передміські братства почали дійсно критикувати Львівську Успенську школу за «...недосконалу науку та пусте, розтлінне і малопотрібне навчання»³⁴. Братства забороняли своїм членам та учням своїх шкіл слухати такі науки, як граматику, діалектику і риторику, пропоновані Успенською школою³⁵. Цілком можливо, що передміські братства попросту боялися втратити учнів для власних шкіл, оскільки в реєстрі учнів (61) Успенської школи кінця XVI ст. зазначається, що це були переважно учні зі Львова та Галицького і Краківського передмість³⁶. За такі протистояння Михайло (Рогоза) відлучив братства трьох передміських парафій від церкви і наклав клятву до моменту виправлення своєї поведінки³⁷. Згодом братства намагалися відстояти автономію своєї школи від влади Успенського братства, проте 22 червня 1590 р. другим своїм посланням Михайло (Рогоза) серед інших братств відлучив повторно від Церкви братчиків Богоявленського братства: Лукаша Крамара, Івана Соханця, Василя і Антонія³⁸. Тоді братчикам було заборонено не те що виконувати релігійні чи культурно-освітні функції, але й входити до храму в принципі. На думку І. Флєрова, в цей час чотири передміські братства (Благовіщення, Богоявлення, Св. Миколая та Св. Теодора Тирона), конфліктуючи за автономію своїх шкіл, діяли пліч-о-пліч із Гедеоном (Балабаном)³⁹.

26 січня 1591 р., під час Львівського духовного собору, на прохання мирян Богоявленської церкви, київський митрополит Михайло (Рогоза) все ж ствердив для братства Богоявлення першу відому статутну грамоту, артикули якої дозволяли братчикам на зразок львівського Успенського братства: самостійно обирати собі парохів без згоди львівського єпископа, відкрити шпиталь, доглядати фінанси та ін.⁴⁰ Також братство зобов'язувалося допомагати бідним учням усіма можливим способами: «...в школі посполитій братській, в місці навчання Божого писання, бідним учням милостиню давати, в міру своїх можливостей»⁴¹. Таким чином, відокремлене училище, на зразок Успенського, митрополит таки не дозволив Богоявленським братчикам⁴². Текст статуту Богоявленського братства був наближений до тексту патріаршого статуту 1586 р. Успенського братства, щоправда, найголовнішим є те, що в статуті 1591 р. братство Богоявлення разом із своїми школою та шпиталем фактично потрапляли під своєрідне право братського патронату з боку Успенського братства: «ні в чому не порушувати чину львівського братства церкви Успення Пресвятої Богородиці та його благословенного права» та «завжди дослухатися до порад та рішень братчиків Успенської церкви»⁴³. Зазначимо, що саме від митрополічної грамоти 1591 р. унійний візитатор у 1743 р. лічив початок інституційного утворення братства Богоявлення у Львові⁴⁴. А. Савич зауважив⁴⁵, що братські статуту 80–90-х років XVI ст. вирізнялися серед статутів братств, укладених

в часі Макарія (Тучапського) артикулом «самозахисту» від єпископа, що до певної міри суперечило інституту єпископату засадничо. Вочевидь, у часі відновлення Львівської єпархії та створення статуту Благовіщенського братства школи, шпиталі та інші братські інституції ще не розглядалися як потужні засоби культурно-національного впливу, а внутрішні механізми організації не були призначені для накопичення вагомого церковного капіталу. Відтак, у стосунках між владикою та братствами ці сфери парафіяльного життя в 40-х роках XVI ст. ще не стали предметом для дискусії.

На ситуацію у Богоявленській парафії та школі великою мірою вплинули події, пов'язані з відомим конфліктом між львівським владикою Гедеоном (Балабаном) та Львівським Успенським братством⁴⁶. Доволі закономірним виглядає прагнення владики підпорядкувати виключно його юрисдикції школи менших братств Львівських передмість, серед яких найбагатшим було братство Св. Епіфанії. Незважаючи на те, що у 1592 р. у конфлікті із львівським владикою постраждав богоявленський парох Козьма⁴⁷, одним із перших на домовленості із владикою пішло саме Богоявленське братство, яке фактично визнало його покровительство. Так, 26 квітня 1602 р. львівський владики Гедеон (Балабан) ствердив нову статутну грамоту, з дещо зміненими артикулами, які підпорядковували братство юрисдикції владики. Збереглося два оригінали єпископської грамоти: не підписаний⁴⁸ та засвідчений⁴⁹. Найновіший порівняльний аналіз цього статуту нещодавно здійснив Л. Тимошенко⁵⁰. Варто зазначити, що, на відміну від митрополичої грамоти 1591 р., єпископська грамота 1602 р. зовсім не регулювала механізм опіки братства над школою, що у плані «шкільної автономії» було для братчиків кроком назад⁵¹, враховуючи також і реальні потреби парафії, в якій наприкінці XVI ст., за підрахунками Ф. Лабенського, проживало близько 50 сімей⁵². Починаючи з 1587 р., Гедеон (Балабан) наполягав на всебічній підтримці розвитку передовсім Успенської школи⁵³.

Статут 1602 р. урізав попередні автономні права Богоявленського братства, що викликало нову хвилю конфлікту тепер уже в межах внутрішнього середовища братчиків. Відтак, появилася ще одна ординаційна грамота Гедеона Балабана для цього братства, датована 20 грудня 1603 р.⁵⁴ У преамбулі грамоти єпископ наголосив про існування серйозних міжусобиць в парафіяльному середовищі впродовж вже кількох попередніх років: одні називали себе громадою, а інші – братством, внаслідок чого виникло «роздвоєння», що суперечило канонічним нормам. Щоправда, у новій грамоті владики запропонував братчикам вийти з конфлікту шляхом повернення артикулу про «право виборності пароха» самими братчиками.

Лише з отриманням нової статутної грамоти від Гедеона (Балабана) братство Богоявлення почало жвавіше розбудовувати власну школу, незважаючи навіть

на те, що спеціальний артикул таки не було введено. Так, у 1607 р. братство одне із перших почало розвивати програму початкової освіти, яка б дозволяла дітям ремісників, купців та інших міщан здобути основи граматики, чого було цілком достатньо для подальшого ведення родинного господарства⁵⁵. Попит на ці школи різко зростає, оскільки навчання в цих школах не потребувало суттєвих витрат.

Навчання у Богоявленській школі передбачало обов'язкове вивчення «слов'яно-руського язика», а тогочасний триєдиний метод навчання ґрунтувався на: розпізнаванні букв; складанні букв в склади; заучуванні на пам'ять тексту псалтиря, часослова та ін. Лише після цього студенти приступали до вивчення граматики. Найімовірніше дидакал (вчитель) одночасно міг виконувати й функції дяка, позаяк спів так само передбачався в курсі початкової школи⁵⁶.

Джерела прибутку братства Богоявлення для утримання школи були найрізноманітніші: пожертви від похоронів, нагороди від прикрашання церкви на празники, кошти, отримані від книгописання, кошти від оренд церковних ґрунтів, від продажу свічок та ін. Часто братство могло виплачувати дидакалові святочні премії. Будинок школи Богоявлення мав форму простої мазанки (ліпнянки), адже будувати на передмістях дорогі будівлі було марною справою у зв'язку із частими нападами ворога. Зимом такі будинки опалювалися печами, для яких братство закупляло дрова⁵⁷.

Внутрішній порядок школи здійснювався за взаємною згодою дидакала та студентів, серед числа яких вчитель призначав 2–4 чергових, які раніше приходили до школи і готували кімнату до навчального процесу, під час якого так само стежили за порядком та спокоєм. Інколи ці обов'язки виконував «паупр» – дід (часто із шпиталю), якому не раз дозволяли проживати в будинку школи. На відміну від Успенської школи передміські школи довше зберігали дух української культури, позаяк польське письмо тут починає застосовуватися значно пізніше⁵⁸. На фоні поширеної безграмотності передміські школи все ж намагалися виховувати бодай якусь кількість писемних передміщан, які сповна могли справитися з оформленням побутової документації.

У 1609 р. братство Св. Епіфанії зуміло оновити для школи окремих будинок, який свого часу належав якомусь Кирилу Великому, а в актовому записі про продаж цього будинку було зазначено: «*Domus... Leopoli, insuburbio Haliciensis, in Platea Szerokadicta, propescholam synagogae Bohojawlania*»⁵⁹. Цілком ймовірно, що мовиться про будинок Великого архімандрита Кирила Лукаріса з Александрії, який став Константинопольським патріархом. Він жив у Львові у 1601 р., коли міг і придбати цей будинок. Також будинок міг бути власністю відомого педагога Кирила-Транквіліона Ставровецького, який через переслідування з боку Гедеона (Балабана) переїхав до Вільно.

Подальші джерельні вістки про Богоявленську школу знаходяться у тексті підтверджувальної грамоти короля Владислава IV від 12 жовтня 1634 р., коли школою та шпиталем опікувалися старші братчики Григорій Блехарович та Андрій Хомич⁶⁰. В цей час у школі також вивчалися основи богослов'я. У березні 1641 р. опікунство над школою здійснювали старші братчики Ігнатко Прокопович та Леонтій Саховський⁶¹.

Ктитори та опікуни школи завжди намагалися поповнювати шкільну бібліотеку. Так, 18 травня 1668 р. ктитори церкви Богоявлення придбали «Соборник»⁶². Зауважимо, що перед цим 1 березня 1668 р. Йосиф (Шумлянський) в братському храмі Богоявлення рукоположив нового священика на парафію⁶³.

Без сумніву, впродовж усього свого існування Богоявленська школа була однією з тих «покутних» шкіл, з якими постійно вело боротьбу Успенське братство⁶⁴, яке, проте, не вдавалося до дуже істотної шкоди. Навпаки, збереглися численні свідчення, що в XVII–XVIII ст. Ставропігійне братство допомагало передміським школам підручниками і готувало для них вчителів⁶⁵. Щоправда, тяглість поминальної традиції, яку відображає пом'яник Богоявленського братства 1716–1786 рр.⁶⁶, свідчить про дієвість глибокої духовно релігійної та освітянської традиції в межах парафії, яка зберігалася силами братчиків та шкільних бакалаврів до кінця XVIII ст. включно.

16 травня 1691 р. Йосиф (Шумлянський) підтвердив статут для братства Богоявлення, виданий Гедеоном (Балабаном) 1602 р.⁶⁷ Зауважимо, що згадані вище привілеї як православних, так і унійних ієрархів позиціонувалися візитатором у 1743 р., як однаково цінні для інституційного підтвердження усіх видів діяльності братства Богоявлення⁶⁸.

У зв'язку із тим, що під час битви під Львовом 11–12 лютого 1695 р. парафію дуже спустошило татарське військо калги Шебас-Гірея, церква Богоявлення, а також будинки та архів братства зазнали непоправних ушкоджень. Так, втративши 10 своїх воїнів, воєначальник Мурза наказав спалити в дерев'яній церкві Богоявлення тіла татарських погиблих, а також тіла християнських воїнів⁶⁹.

В часі переходу львівських парафій до унії у 1700 р. діяльність Богоявленської школи зазнала певних реформ з боку владичого двору. Відповідно до четвертого пункту реформаційної грамоти єпископа Йосифа (Шумлянського) від 1700 р., вчителі лише офіційно звільнялись від юрисдикції церковних братств, підпорядковуючись безпосередній душпастирській опіці священиків: «Bakalarze u wszyszey Szkolni, aby dowładzy, dyrekcji u Dysposycyi Duchownego w przyimowaniu u odprawieniu należeli» (старопольська)⁷⁰. Постанова єпископа стосувалася лише передміських шкіл Львова, тоді як у Львівській Ставропігії нагляд за навчанням повністю належав братчикам.

В часі прийняття унії Львівське Ставропігійне братство не чинило серйозних перешкод для розвитку шкіл, які діяли на передмістях, а, навпаки, допомагало їм підручниками і готувало вчителів⁷¹. У 1701 р. поряд із братством нагляд за Богоявленською школою здійснював місцевий парох о. Симеон, який виконував одночасно обов'язки капітульного пресвітера⁷².

Під час Північної війни діяльність братства була певною мірою паралізована, а церква зазнала непоправних пошкоджень. Відтак, фінансові можливості для утримання школи послабилися. Лише у 1710 р. братство змогло організувати кошти на будівництво нового храму та відновлення школи. В цей час опікунство над студентами здійснював старший братчик Павло Видракович⁷³, який з нагоди відновлення храму zorganizував процес написання нового статуту, який братський писар майстерно уклав 19 лютого 1710 р.⁷⁴ Текст статуту повторює артикули 1586 р. патріарха Йоахима (Доу), щоправда, з певними незначними модифікаціями стосовно обмеження автономії братства. Даний статут можна з упевненістю віднести до числа тих статутів, які не надавали братствам ставропігійних прав і були поширеними виключно в унійну добу. Не випадково в артикулах нічого не мовиться про автономію школи. Лише артикул «О захованю Церемоний при службе братской» вимагав від братчиків пильно стежити, щоб на літургію вчасно приходив дякон та учасники хору, як говорилося, літургія повинна була бути забезпечена «фрактовымъ спеванемъ»⁷⁵. Тобто братство зобов'язувалось організувати братський хор, до числа якого входили і учні братської школи. Цей статут таки не був підписаний владикою, а тому не визнавався візиторами.

У 1711 р. після освячення нової церкви львівським офіціалом Діонізієм (Сінкевичем) школа була відремонтована, а її будинок знаходився впритул до будинку парафіяльного священика на території цвинтаря⁷⁶. У тексті візитації церкви від 11–12 жовтня 1743 р. вказується, що на тому ж цвинтарі була «... резиденція капелана, до якої впритул стояла школа»⁷⁷. Також візитатор зауважив, що братство веде калькуляції прибутків та витрат⁷⁸, що свідчить про серйозне ставлення до фінансового утримання школи та церкви.

У жовтні 1720 р. в зв'язку із новою епідемією братська школа була вкотре тимчасово закрита⁷⁹. Щоправда, з другої половини XVIII ст. школа працює, як і раніше. У цей час з історією братської Богоявленської школи у Львові пов'язаний цікавий і досі невідомий факт про Чудо на іконі Пресвятої Богородиці, яка висіла на дверях до братського будинку, що стояв на парафіяльному цвинтарі обабіч школи⁸⁰. Цей будинок, разом із своїми двома дітьми, у братчиків за суму 6 злотих, принаймні від 1750 р.⁸¹, орендувала вдова шляхтичка Агнешка Щепанова (Шалковська), яка належала до римо-католицького віровизнання. 4 лютого 1761 р., в годину перед опівніччю, молодше дитя побачило, як Богородиця

на іконі почала плакати. Коли дитина повідомила, матір не одразу повірила. Щоправда? після того, як Маріїнський плач побачило старше дитя, Агнешка прийшла й переконалася особисто. Відтак вона почала гукати студентів із сусідньої Богоявленської школи, які усім складом прибігли поглянути на Чудо, серед них: Степан Жукотинський, Іван Медзінський, Антоній Балтокерський, Григорій Масіберський, Францішек Винницький, Іван Борецький, Михайло Ступницький, Александр Завадозький, Гавриїл Красовський та Казимир Герцакевич⁸². Це чи не єдиний повний список студентів цієї школи, відомий за всю її історію. Після цього поглянути на чудо приїхали кам'янець-подільські парохі о. Гавриїл (Онуфрієвич) та о. Петро (Залуцький), а також парох Богоявленської церкви о. Григорій (Дмитракевич). 4 лютого 1761 р. о. Антоній (Вальчинський) провів ревізію і уклав протокол опитування свідків та фіксації фактів. Щоправда, подальша доля цієї ікони наразі позбавлена джерельних свідчень.

Діяльність братської школи впродовж усього XVIII ст. досить добре простежується на прикладі касової книги, яку нещодавно віднайшов М. Капраль⁸³. З різних записів довідуємося, що в часі, коли на реконструкції повинна була перебувати церква, братство у 1704 р. все ж спромоглося здійснювати ремонт шкільного будинку, серед іншого було полагоджено вікно (1 злотий)⁸⁴, закуплено 4 копи гонту на перекриття даху (7 грошей)⁸⁵. У 1705 р. братство заплатило 1 зл. 5 гр. ліпляреві на обмазування стін глиною⁸⁶. У 1710 р. братство витратило 6 зл. 16 гр. на два дуби, для укріплення підвалин школи⁸⁷. Цього ж року братчики заплатили скляреві 5 зл. за вікна до школи⁸⁸. У 1721 р. було одночасно полагоджено вікна школи та шпиталю, поновлено обліпку стін, а також піч і кахель⁸⁹. У 1731 р. за ремонт шкільної печі братство заплатило 8 зл. 8 гр.⁹⁰ У 1744 було витрачено 15 гр. на оновлення ліпляних стін в школі та кімнату пароха⁹¹. У 1748 р. братство найняло тесляра, який за три дні полагодив дахи школи, шпиталю та чиншового будинку, взявши при цьому 3 зл.⁹² У 1760 р. складний ремонт стін обійшовся братству на суму 12 зл. 24 гр.⁹³

Братство системно закупляло дрова, які у 1709 р. коштували братчикам 2 зл.⁹⁴, а в 1738 р. за дві фіри дров до школи та шпиталю братство заплатило 3 зл. 5 гр.⁹⁵ У 1753 р. ця сума склала лише 2 зл. 20 гр.⁹⁶, а в 1777 р. цілих 6 зл.⁹⁷ Будівництво нових печей з фундаментами в школі та чиншовому будинку у 1765 р. коштувало 6 зл. 23 гр.⁹⁸ У 1769 р. нові двері до школи обійшлися братчикам на суму 4 зл.⁹⁹

З іншого запису за 1714 р. дізнаємося, що позаду школи «парох Сихловський» тримав сіно, з якого братство прикупило кілька возів на суму 1 зл. 23 гр.¹⁰⁰

В Богоявленській школі продовжували допомагати бідним учням. Так, у 1717 р. братство видало бідним учням 6 гр.¹⁰¹, а в 1726 р. учням було роздано ласощі, крупу та муку¹⁰². Під час епідемії якоїсь хвороби у школі братство

роздало учням 1 зл. 8 гр.¹⁰³ Студентів заохочували також і під час празників. Наприклад на фестинах 1779 р. братство виділило учням 1 зл.¹⁰⁴

Інкони учні могли підробити собі копійчину, виконуючи доручення братства. Так, у 1760 р. під час викопування гробу на цвинтарі братство заплатило учням 16 гр.¹⁰⁵

Практично до кінця XVIII ст. братство намагалося підтримувати дієвість навчального процесу. 31 липня 1794 р. розпочався масштабний ремонт школи при церкві Богоявлення, опис якого у 1795 р. уклав шкільний провізор. Для прикладу, в період 1794–1795 рр. за допомогою гонту було повністю перекрито дах, а для ремонту стін було закуплено вапно, також відбулись заміна та утеплення вікон¹⁰⁶. У цей час зустрічаються випадки, коли навчання здібних, проте бідних учнів підтримувало керівництво шкіл. Наприклад, у 1795 р. шкільний провізор львівського братства Богоявлення оплачував послуги за проживання студента Гвоздиковського, який мешкав у будинку о. Білінського¹⁰⁷.

Богоявленська школа проіснувала до 1800 р., коли церкву Богоявлення було зачинено разом із давнім парафіяльним цвинтарем, на якому знаходився освітній заклад¹⁰⁸. У цей час чисельність парафіян зменшилася до 900 осіб, а цвинтар був захарашений і не опарканений¹⁰⁹. На думку о. Горбачевського, причини економічного занепаду братства та школи Богоявлення крилися в низьких доходах від легованого майна, а також у зв'язку із тиском з боку магістрату¹¹⁰. У 1803 р. парафію було приєднано до Успенської церкви, а востаннє дерев'яну церкву зустрічаємо на плані Львова 1807 р.¹¹¹

ДОКУМЕНТ

1761 р., лютого 4. – Львів

Протокол про Чудо на іконі Пресвятої Богородиці в будинку львівського церковного братства Богоявлення Господнього¹¹²

/1/ Swiadkowiektory byl iprzytomni Cudowi Nayswiętszej Maryi Panny, który dział sięnamieyscu Poswięconym Cerkiewnym pod tytułem Bohojawlenya. A naprzód działa sięto na tym wyżpomienionym mieyscu, to iest w furcie, w izdebce bardzo szczupley, którą to izdebkę orędownała sobie jako y teraz w oney ze zostaie pewna wdowa, obrządkurzymskiego, imieniem Agnieszka, a po nieboszczyku swoim mężu Szczepanowa Szalkowska. Ta mając y czcząc obraz Matki Nayswiętszej, który dnia według Greckiego kalędarza 11 januaria r[oku] 1761 przed godziną u noc, zsej poczoł wylewac y toczyć, y topłakanie Matki Boskiej nayprzoddziecie tey że wspomienio ney wdowy, zobaczyło y zaraz wybiegszy do matki y iey oznaymiło, czemu wierzy

łalubnie wierzyła, potym drugie tey żewdowy dziecie starszetak że toplakanie Matkie Boskiej wyrzało, y do matki swoiey wybiegszy dosien i tez rzekło słowa że Matka Nayswiętsza płacze. Owabiałogłowa obiegrzy do izby sama wyrzała dopiero studentom na tym że mieyscu czylicmyntarzu zostaiącym /1zv./ znac dała, y natenze zaraz płaczszedli y zbiegli się wszyscy studencie

1mo Szczepan Zukotyński

2do Jan Miedziński

3tio Antoni Bałtokierski (?)¹¹³, Grzegorz Masibierski

4to Franciszek Winnicki

5to Jan Borecki, Michał Stupnicki

6to Alexander Zawadozki

7mo Gabryel Krasowski

8vo Kazimirz Gierczakiewicz

Juz zaraz przytomni byli y kapłanie

Juz zaraz przytomni byli y kapłanie

1mo X. Gabryel Onufriewicz z Kamięca paroch

2do X. Piotr Załucki takrze z Kamięca

3tio X. Paroch teyze Cerkwi imieniem Grzegorz Dmytraczewicz

Dnia 4tego februarij J[ego] M[o]sc[i] Pan Antoni Walczyński uz[...]znaywsię. Marii Panny ze wzwielmkim będąc niebezpie[...] zdrowia, udałczysię do niey uciekaiącsię zdrow z[...].

- 1 Від грецького слова «Етиφάμα» – явлення.
- 2 Невмержицька О. Братські школи Львівщини як осередок підготовки педагогічних кадрів (XVI – XVII ст.) // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. – Вип. 21. Педагогіка. – Дрогобич, 2010. – С. 117-127.
- 3 Лазорак Б., Досин Д. Кілька нових фактів до історії братських шкіл Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії (XVIII ст.) // Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал. – № 2. – Дрогобич, 2012. – С. 130–135.
- 4 Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / Іван Крип'якевич. – Львів: Априорі, 2009. – С. 73.
- 5 Від грецького слова «Етиφάμα» – явлення.
- 6 Pomniki dziejowe Lwowa z archiwummiasta. – Т. 1. Najstarsza księga miejska, 1382–1389 / Wyd. Aleksander Czołowski. – Lwów, 1892. – S. 333.
- 7 Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові... – С. 73, 76.
- 8 Капраль М. Національні громади міста Львова XVI–XVIII ст. – Львів, 2003. – С. 310.
- 9 Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum takzwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutekfundacyi śp. Aleksandrahr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. – Т. 5. – Lwów, 1875. – S. 128.
- 10 Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / [пер. з пол. І. Сварник]. – Львів, 2006. – С. 98.

- 11 Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали. – Львів, 1994. – С. 386. 872, 884.
- 12 Лабенській Ф. Русскія церкви и братства на предградяхъ львовскихъ // Оттискъ «Вестникъ Народнаго Дома». – Львовъ, 1911. – С. 15.
- 13 Відділ рукописів та стародруків Національного музею у Львові ім. митрополита Андрея Шептицького (далі – НМЛ). – Ф. Ркл. – Спр. 1380. – Арк. 3.
- 14 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 1380. – Арк. 3.
- 15 Грамота єпископа львовскаго Макарія, на подтвержденіє братства Благочестивой церкви во Львове, 1542 г. Августа 7 дня / Подготовил Я. Головацкий // Вестникъ Юго-Западной и Западной Россіи. Историко-литературный журналъ, издаваемый К. Говорскимъ. – Годъ I. – Т. I. – К., 1862. – С. 98–100.
- 16 Там же. – С. 100.
- 17 Ісаєвич Я. Успенське Ставропігійське братство та передміські братства // Історія Львова: У 3 т. – Львів, 2006. – Т. 1. – С. 142.
- 18 Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові... – С. 76.
- 19 Charewiczowa L. Kłęski zaraz w Dawnym Lwowie. – Lwów, 1930. – S. 42.
- 20 Шараневич І. Прочіи братства при церквахъ (на передмєстяхъ) города Львова, въ XVI и XVII столетію // Временникъ Института Старопигійскаго съ месяцословомъ на годъ простый 1875 (далі – ВИС). – Львовъ, 1874. – С. 152.
- 21 Петрушевич А. Краткая историческая роспись всем русскимъ церквамъ и монастырямъ, какъ уничтоженнымъ, такъ и до сихъ поръ существующимъ въ престольномъ Червенорускомъ Городе Львове // Зоря Галицкая. – № 78. – Львовъ, 1851. – С. 644.
- 22 Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Львів, 1966. – С. 127.
- 23 Шараневич І. Прочіи братства при церквахъ (на передмєстяхъ) города Львова, въ XVI и XVII столетію // ВИС. – Львовъ, 1874. – С. 149.
- 24 Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Львів, 1966. – С. 127.
- 25 Там само. – С. 127–128.
- 26 Там само. – С. 128; Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII ст. – Львів, 2006. – С. 324 с.
- 27 Тимошенко Л. Генеза церковних братства та початковий етап мирянського руху в Київській митрополії у XVI столітті: історіографічна традиція й спроби переосмислення проблеми // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. – Львів, 2012. – С. 175–176.
- 28 Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / [пер. з пол. І. Сварник]. – Львів, 2006. – С. 190, 197, 200.
- 29 Акты Западной Россіи. – Т. 3. – С. 301–302; Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядкував М. Капраль. – Львів, 2000. – С. 504–505.
- 30 Там само. – С. 301.
- 31 Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові). – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 87; Diplomatas tatariaa Patriarchis Orientalibus Confraternitati Stauropigianaе Leopoliensia. 1586–1592 data. – Т. II. – Leopoli, 1895. – P. 21–29.

- 32 Харлампович К. Западнорусскія православныя школы XVI-и начала XVII века, отношеніе ихъ инославнымъ, религиозное обученіе въ нихъ и заслуги въ деле защиты православной веры и церкви. – Казань, 1898. – С. 295.
- 33 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – № CLIII.
- 34 Ibid.
- 35 Ibid.
- 36 ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1116а. – Арк. 17–19.
- 37 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – № CLIII.
- 38 Ibid. – № CLVIII.
- 39 Флеровъ І. О православныхъ церковныхъ братствахъ, противоборствовавшихъ Уніи въ Юго-Западной Россіи, въ XVI, XVII и XVIII столетіяхъ. – Спб., 1857. – С. 91.
- 40 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – № CLXXIV.
- 41 Ibid.
- 42 Харлампович К. Западнорусскія православныя школы... – С. 366.
- 43 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – № CLXXIV.
- 44 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 17. – Арк. 27зв.
- 45 Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. – К., 1929. – С.
- 46 Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 554–555.
- 47 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – Р. 418.
- 48 Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. XVIII. – Спр. 39. Див. найновіше факсиміле грамоти у: Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – Ненумеровано, див. у: Перелік кольор. іл. – С. XIX.
- 49 ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 369. – Арк. 1; Архів Юго-Западной Россіи, издаваемый Временной комиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторе (далі – Архів ЮЗР). – Ч. 1. – Т. 10. – № 61. – С. 121–125; Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УПСР у Львові 1233 – 1799. – № 762. – С. 384.
- 50 Тимошенко Л. Єпископська альтернатива ставропігійній реформі церкви (неставропігійні братства Київської митрополії кінця XVI – початку XVII століття) // *Theatrum humanae vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. – К., 2012. – С. 277–286.
- 51 Архів ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 10. – № 61. – С. 121–125.
- 52 Лабенскій Ф. Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ // Оттискъ «Вестникъ Народного Дома». – Львовь, 1911. – С. 4.
- 53 Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis / Edidit W. Milkowicz. – Т. I. – Leopoli, 1895. – Р. 145.

- 54 ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 384. – Арк. 1-2 зв.; Тимошенко Л. Єпископська альтернатива ставропігійній реформі... – С. 277–286.
- 55 Лабенській Ф. Русскія церкви и братства на предградяхъ львовскихъ... – С. 27.
- 56 Там само.
- 57 Там само. – С. 27–28.
- 58 Там само.
- 59 Харлампович К. Западнорусскія православныя школы... – С. 367.
- 60 Архивъ ЮЗР. – Ч. 1. – Т. X. – К., 1904. – С. 142–143.
- 61 Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись: 6 т. – Т. 1. – Львовъ, 1874. – С. 52.
- 62 Там само. – С. 86.
- 63 Там само. – С. 87.
- 64 Харлампович К. Западнорусскія православныя школы... – С. 367.
- 65 Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. – Львів, 1966. – С. 137–138.
- 66 Архивъ ЮЗР. – Ч. 1. – Т. XII. – К., 1904. – С. 512–519.
- 67 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 17. – Арк. 27зв.-28, 29; Архивъ ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 10. – № 61. – С. 125.
- 68 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 17. – Арк. 28зв.–29.
- 69 Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись... – С. 423.
- 70 Там само. – Спр. 142. – Арк. 253.
- 71 Українська культура XII – першої половини XVIII століть. У 5-ти тт. – Т. 2. / Гол. Ред. Я. Д. Ісаєвич. – К., 2001. – С. 559.
- 72 Monumenta Ukrainae Historica / Collegit A. Šeptuckyj; Ed. O. Baran. – Romae, 1967. – V. 4. – S. 294.
- 73 Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись... – С. 42.
- 74 Львівський Історичний Музей (далі – ЛІМ). – Спр. 123. – Арк. 1–17.
- 75 Там само. – Арк. 7.
- 76 Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові... – С. 76.
- 77 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 17. – Арк. 28.
- 78 Там само.
- 79 Charewiczowa L. Kłęskizarazw Dawnym Lwowie. – Lwów, 1930. – S. 69.
- 80 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 1145. – Арк. 1-1зв.
- 81 ЛІМ. – Спр. 126. – Арк. 74зв.
- 82 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 1145. – Арк. 1зв.
- 83 Висловлюю щиро подяку професору Мирону Миколайовичу Капралеві за надану можливість доповнити матеріал з історії Богоявленської школи новими даними з братської касової книги XVIII ст.
- 84 ЛІМ. – Спр. 126. – Арк. 1зв.
- 85 Там само. – Арк. 2.
- 86 Там само. – Арк. 3.
- 87 Там само. – Арк. 10зв.

- 88 Там само. – Арк. 11зв.
89 Там само. – Арк. 32.
90 Там само. – Арк. 47.
91 Там само. – Арк. 70.
92 Там само. – Арк. 74зв.
93 Там само. – Арк. 95зв.
94 Там само. – Арк. 9.
95 Там само. – Арк. 57зв.
96 Там само. – Арк. 85зв.
97 Там само. – Арк. 118зв.
98 Там само. – Арк. 103зв.
99 Там само. – Арк. 107зв.
100 Там само. – Арк. 24зв.
101 Там само. – Арк. 28зв.
102 Там само. – Арк. 41.
103 Там само. – Арк. 94зв.
104 Там само. – Арк. 118зв.
105 Там само. – Арк. 95зв..
106 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 754. Документи в справі школи при церкві Богоявлення у Львові (1795 р.) – Арк. 1.
107 Там само. – Арк. 1зв.
108 Петрушевич А. Дополнение до Сводной Летописи с 1773 г. до 1800 г. – Львов, 1897. – С. 42.
109 Шараневич И. Прочіи братства при церквах (на передместяхъ) города Львова, въ XVI и XVII столетію // ВИС. – Львов, 1874. – С. 159.
110 Там само. – С. 159–160.
111 Там само. – С. 155–159.
112 НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 1145. – Арк. 1-1зв.
113 Можливо «Baltokiercki» або «Battokierski».

Summary

Bohdan LAZORAK

About «pospolyta» school of the Lviv Epiphany Fraternity (1546–1795) and the miracle of the icon of the Blessed Virgin (1761)

Based on the analysis of published and unknown documents an attempt to summarize the history of one of the oldest parish (14-th c.) and later fraternity schools in Lviv (second half of the 14-th c.), which worked in the Church of the Theophany, or the Holy Epiphany is made. Also the unknown protocol of the interviewing of witnesses from the students of the fraternity school who saw the miracle on the icon of the Virgin, which happened on the 11th January 1761 in one of the houses of the Epiphany fraternity is published.

Keywords: church fraternity, school, statute, Church of the Epiphany, a miracle